

Urszula KOPEĆ
Karolina MAZUR

O tytułach opowiadań uczniowskich

Tematem naszych rozważań będzie tytuł, który jest rozumiany jako część całości tekstu, czyli nagłówek, inaczej — pierwsza część tekstu, a w odniesieniu do przeprowadzonych przez nas badań — nazwa opowiadania uczniowskiego¹.

Tytuł ma wartość prognostyczną, a więc wywołuje określone oczekiwania czytelnika wobec tekstu. Ponadto nadaje mu indywidualne cechy oraz pewną autonomię, co pozwala identyfikować go w procesach komunikacji społecznej i w procesach przetwarzania tekstów, pełni zatem identyczną funkcję jak nazwa własna, ideonim — funkcję nominatywną. Prawie zawsze nagłówek informuje o tym, o czym będzie dany tekst, czyli o treści tekstu, a więc realizuje także funkcję streszczającą. Dodatkową funkcją tytułu jest pozyskiwanie uwagi odbiorcy, zachęcanie do lektury, czego dowodem są różnego rodzaju gry językowe².

Badacze tekstów zazwyczaj interesują się tekstami właściwymi: wyznacznikami ich spójności (kohezją, koherencją), a ponadto zagadnieniem intertekstualności, intencjonalności itp. Tytuł, będący inicjalnym segmentem tekstu, wprawdzie dostrzegają, ale rzadko zajmują się nim badawczo. Tymczasem to właśnie tytuł jest tym pierwszym spojrzeniem na tekst, które może zatrzymać uwagę odbiorcy, zachęcić lub zniechęcić go do zapoznania się z całością, jest też pierwszą informacją o treści tekstu, jego charakterze. Banalne tytuły powieści, opowiadań lub innych tekstów zniechęcają czytelnika, podczas gdy tytuły oryginalne przyczyniają się do tego, że chcemy przeczytać cały tekst³.

¹ Badaniom sondażowym poddano 132 opowiadania uczniów klasy VI z trzech szkół — miejskiej (Rzeszów) i dwóch wiejskich (Świętoniowa, Wierzbna) z województwa podkarpackiego.

² Zobacz m.in.: W. Pisarek: *Tytuł utworu swoistą nazwą własną*. W: *Współczesna polszczyzna. Wybór opracowań. Tekstologia. Część druga*. Red. J. Bartmiński, S. Niebrzegowska-Bartmińska. Lublin 2004, s. 55—71; J. Bartmiński, S. Niebrzegowska-Bartmińska: *Tekstologia*. Warszawa 2009, s. 212—213.

³ Z. Wawrzyniak: *Tytuł a tekst*. W: *Składnia, stylistyka, struktura tekstu*. Red. M. Krauz, K. Ożóg. Rzeszów 2002, s. 85—86.

Tytuł zatem przede wszystkim prezentuje tekst, jego treść (np. wprowadza w podjętą problematykę, niekiedy wyznacza zakres wypowiedzi, wprowadza istotne z punktu widzenia podjętego tematu słowa kluczowe), nadaje dziełu indywidualny charakter, bez niego nierzadko trudno byłoby go wskazać. Tytuł może pełnić swoistą funkcję ze względu na treść dzieła, ale pozostaje zawsze w związku z utworem.

Celem przeprowadzonych w klasie VI badań diagnostycznych było ustalenie, czy, a jeśli tak, to jakie tytuły nadają uczniowie swoim opowiadaniom. Zadanie uczniów polegało na wykonaniu polecenia:

Podkreśl wybrany przez siebie temat i rozwiń go w formie opowiadania z dialogiem⁴:

1. *Wizyta u dentysty*, 2. *Dzień, którego nie zapomnę*.

Analiza tytułów wypracowań uczniowskich dowiodła, iż prawie połowa respondentów nie wykazała się inwencją twórczą i tytuł swojego opowiadania zaczerpnęła z treści polecenia, które miała wykonać. 31 osób bowiem zatytułowało swoje opowiadanie *Wizyta u dentysty*, a 7 uczniów — *Dzień, którego nie zapomnę*.

Analizę tytułów opowiadań szóstoklasistów warto rozpocząć od sekwencyjnego pogrupowania tytułów — od tych, którymi uczniowie najczęściej opatrywali teksty opowiadań, do tych jednostkowych. Lista frekwencyjna tytułów uczniowskich tekstów przedstawia się następująco:

Wizyta u dentysty (31)⁵, *Dzień, którego nie zapomnę* (7), *Ból zęba* (2), *Dentysta* (2), *Nieuchronna wizyta* (2), *Niezapomniana przygoda* (2), *Niezapomniana wizyta* (2), *Niezapomniany dzień* (2), *Pamiętny dzień* (2), *Wyjazd do dentysty* (2), *Ale się boję!* (1), *Bołący ząb* (1), *Chory ząb* (1), *Dentysta to koszmar* (1), *Dziwny sen* (1), *Dziwny dzień* (1), *Kolonia* (1), *Magia znieczulenia* (1), *Małe pieski* (1), *Mecz i piękna bramka* (1), *Moje najlepsze wakacje* (1), *Mój kochany Tofik* (1), *Muzeum* (1), *Najlepsza wycieczka pod słońcem* (1), *Niesamowita zabawa* (1), *Niespodzianka* (1), *Niezapomniane przeżycie* (1), *Pierwsza wizyta u dentysty* (1), *Polowanie na lisa* (1), *Przygoda u dentysty* (1), *Przygoda z dentystą* (1), *Spacer z Nerem i Izabelą* (1), *Nawiedzane bloki* (1), *U dentysty* (1), *W gabinecie dentystycznym* (1), *Wizyta* (1), *Wizyta u taty* (1), *Wycieczka do Afryki* (1), *Wycieczka na wykopaliska* (1), *Wyjazd nad morze* (1), *Wyrywanie zęba* (1).

⁴ Warto w tym miejscu zaznaczyć, że już Zygmunt Saloni przypominał o konieczności uświadamiania uczniom, iż tytuł wypracowania nie jest równoznaczny z tematem, i zachęcał do nadawania tytułów wypracowaniom. Por. Z. Saloni: *Jak pisać wypracowania*. Warszawa 1988, s. 76—89.

⁵ Cyfra w nawiasie oznacza liczbę osób, które w ten sposób zatytułowały opowiadanie.

Ze 132 uczniowskich wypracowań, które przeanalizowano, 65 tekstów miało nagłówki. Pozostali respondenci (67 osób) nie zatytułowali swoich opowiadań, co najprawdopodobniej wynikało z braku wiedzy uczniów o tym, że każde opowiadanie winno mieć taki inicjalny segment.

Warto zauważyć, iż tytuły uczniowskich opowiadań są krótkie: jednowyrazowe, dwuwyrazowe lub trzywyrazowe. Najkrótsze tytuły to między innymi *Wizyta* oraz *Kolonia*. Nagłówek *Wizyta* zapowiada opowiadanie o wizycie u dentysty, *Kolonia* zaś — opowiadanie o pobycie na kolonii nad morzem. Oba tytuły są bardzo krótkie, proste (jednoskładnikowe), ogólnikowe, odbiorca nie wie zatem, czego będą dotyczyć poprzedzone tymi nagłówkami opowiadania.

Tytuły dwuwyrazowe, np.: *Chory ząb*, *Bołący ząb*, *Ból zęba*, *Wyrwanie zęba*, składają się z wyrazu określanego i określającego — w tej funkcji występują przymiotnik, imiesłów przymiotnikowy oraz rzeczownik w dopełniaczu. Warto zauważyć, że wypracowania uczniowie opatrywali tytułami dwuwyrazowymi z przymiotnikowym komponentem *dziwny*, np.: *Dziwny sen* i *Dziwny dzień*. Określenie *dziwny* oznacza tyle, co charakteryzujący się czymś niezrozumiałym, zagadkowym, osobliwym⁶. Możemy zatem przypuszczać, że treść opowiadań dotyczy jakichś zaskakujących, niecodziennych wydarzeń. Tego typu tytuły na pewno przyciągają uwagę czytelnika, mogą go zaintrygować, zaciekawić. Spośród badanych 2 osoby zatytułowały swoje opowiadania *Pamiętny dzień*, czyli taki, którego nie da się zapomnieć. Oba opowiadania dotyczyły niezapomnianych wakacji, podczas których bohaterowie przeżywali bardzo ciekawe przygody.

Z kolei tytuły *Nawiedzane bloki* i *Magia znieczulenia* nie informują wprost, co będzie tematem opowiadań. Są intrygujące i tajemnicze, po części literackie. Autor opowiadania *Nawiedzane bloki* przywołuje legendę, mówiącą o starych blokach nawiedzanych o północy przez ducha bezgłowej zakonniczki, oraz opowiada o wyprawie z kolegami do tychże bloków. Celem opisanej wyprawy nocnej była chęć przekonania się, czy legenda mówi prawdę.

Magia znieczulenia to tytuł, który — w kontekście tematu wypracowania — zapowiada jakąś niezwykłą sytuację: magiczną moc znieczulenia leczonego zęba. Magia kojarzy się z wrózkami, czarodziejami, z czymś, co wydawać by się mogło nierealne. Tak też jest i w opowiadaniu opatrzonym tym tytułem. Jego bohaterem jest chłopiec, który panicznie bał się dentysty, a po otrzymaniu znieczulenia i wyrwaniu zęba szczęśliwy wykrzyczał na głos: *To jest magia znieczulenia!*

Przykłady tytułów kilkuwyrazowych, których komponentem są najczęściej wyrażenia przymiolkowe, to: *Polowanie na lisa*, *Wycieczka do Afryki*, *Wycieczka na wykopaliska*, *W gabinecie dentystycznym*, *Wizyta u taty*, *Wyjazd do denty-*

⁶ Por. *Słownik współczesnego języka polskiego*. T. 1. Red. nauk. B. Dunaj. Warszawa 2001, s. 224.

sty, *Wyjazd nad morze*. Uczniowie wskazują w nich na miejsce opisywanych wydarzeń, czyli: morze, wykopaliska, gabinet dentystyczny, Afrykę, a czasem na cel.

Wiele uczniowskich opowiadań ma tytuły, które przybrały formę oznajmienia, wyrażonego rzeczownikiem w mianowniku, np.: *Dentysta*, *Muzeum*, *Kolonia*. Tytuły te eksponują głównego bohatera, miejsce, zdarzenie albo motyw opowiadania. Bardzo często w tytułach opowiadań występują rzeczowniki z przymiotnikiem, np. *Chory ząb*, *Małe pieski*, *Niesamowita zabawa*, *Dziwny dzień*, *Mecz i piękna bramka*. Tego rodzaju tytuły wnoszą o wiele więcej informacji na temat zasadniczego wątku opowiadania aniżeli te jednowyrazowe.

Do najliczniej występujących tytułów można zaliczyć te, które koncentrują uwagę na bohaterze, np. *Dentysta* — odgrywa on kluczową rolę w opowiadaniu. Bohaterami uczniowskich opowiadań są także zwierzęta. Spostrzeżenie to potwierdzają choćby takie tytuły, jak: *Małe pieski*; *Spacer z Nerem i Izabelą*; *Mój kochany Tofik* (tekst poświęcony jest szczeniakowi, którego bohater opowiadania otrzymał na urodziny i nadał mu nazwę własną — *Tofik*). Nagłówki uczniowskich opowiadań akcentują często miejsce akcji, por. *W gabinecie dentystycznym*, *Przygoda u dentysty*, *U dentysty*, *Pierwsza wizyta u dentysty*, *Mecz i piękna bramka* — przytoczone tytuły informują bezpośrednio lub pośrednio o tym, gdzie będzie rozgrywała się akcja opowiadania — w gabinecie dentystycznym i na boisku sportowym. Niektóre sformułowania wskazują na czas akcji, np. *Moje najlepsze wakacje*; *Kolonia*. Tytuły opowiadań sygnalizują, że opisywane wydarzenia rozgrywają się latem, w czasie wakacji (w pierwszym tytule zostało to wypowiedziane *explicite*, w drugim — możemy o tym domniemywać, ponieważ czas kolonii przypada w porze letniej). Wśród nagłówków uczniowskich opowiadań znajdziemy także takie, które eksponują dominujące, centralne zdarzenie, np. *Polowanie na lisa*, *Wycieczka do Afryki*, *Wyjazd nad morze*.

Uczniowie dzięki odpowiedniemu ukształtowaniu tytułów nierzadko wartościują opisywane zdarzenia (np. przygody) jednoznacznie pozytywnie. Najchętniej stosują w tym celu przymiotniki, niekiedy także rzeczowniki, por. tytuły: *Niezapomniana wizyta*, *Niezapomniane przeżycie*, *Niezapomniany dzień*, *Niesamowita zabawa*, *Moje najlepsze wakacje*, *Niespodzianka*. W analizowanych tytułach przymiotnik *niezapomniany* (-e) (-a) pojawia się trzykrotnie i znaczy tyle, co *pamiętny*, *pełen wydarzeń*⁷. Przymiotnik *niesamowity* oznacza natomiast *coś nie do opisania*, *coś niezwykłego*, *niesamowitego*⁸. W tytule *Moje najlepsze wakacje* leksemem wartościującym jest z kolei przymiotnik w stopniu najwyższym *najlepszy*. Nagłówek ten zapowiada, że opisywane wakacyjne przygody będą bardzo interesujące. Tytuł więc zatrzymuje uwagę odbiorcy, za-

⁷ http://megaslownik.pl/slownik/synonimy_antonimy/12183,niezapomniany.

⁸ http://megaslownik.pl/slownik/synonimy_antonimy/11894,niesamowity.

chęca go do lektury całego opowiadania. Rzeczownik *niespodzianka* sugeruje, że tematem opowiadania będzie *coś, czego się bohater nie spodziewa*. Zazwyczaj *niespodzianka* kojarzy się z *czymś miłym, często z prezentem, który jest dla obdarowanego zaskoczeniem*, a zatem i w tym wypadku tytuł pełni funkcję pragmatyczną⁹, pozytywnie oddziałuje na czytelnika.

Użyte przymiotniki i rzeczowniki posłużyły uczniom do wyrażania stopnia intensywności wartości i jej relacji wobec innych wartości. Struktura semantyczna sądów wartościujących z wykorzystaniem przymiotnika rysuje się następująco:

treść określeń + nazwa wartości lub nosiciela wartości,

np. *Niezapomniana wizyta*

Najlepsze wakacje

Mój kochany Toffik

Najlepsza wycieczka pod słońcem

Mecz i piękna bramka

Z kolei tytuły zapowiadające, że tematem opowiadania będą przykre wydarzenia, brzmią: *Ból zęba*, *Chory ząb*, *Bolący ząb*. Przytoczone nagłówki informują o negatywnych wartościach, takich jak *ból*, czyli *przykre, nieprzyjemne wrażenie fizyczne, świadczące o zaburzeniach w funkcjonowaniu organizmu bądź jego uszkodzenie*¹⁰, oraz *choroba* — od tej rzeczownikowej nazwy pochodzi przymiotnik *chory*, który oznacza, że *coś wykazuje niepokojące objawy, nieprawidłowości, które często wiążą się z cierpieniem*¹¹.

Tytuł zasługujący na uwagę, mianowicie *Dentystka to koszmar*, to skrót myślowy nacechowany negatywnie. Samo słowo *dentystka* kojarzy się zazwyczaj pejoratywnie, gdyż wizyta u niej wiąże się ze stresem, nierzadko z bólem i cierpieniem, natomiast rzeczownik *koszmar* oznacza *coś bardzo nieprzyjemnego, budzącego lęk*. Całe wyrażenie informuje więc, że opowiadanie będzie skupione wokół przykrego wydarzenia wywołującego strach, trwogę i przerażenie.

Natomiast tytuł *Polowanie na lisa* może być odbierany różnie, gdyż samo słowo *polowanie* kojarzy się z zabijaniem, które jest nacechowane negatywnie. Po przeczytaniu całego tekstu dowiadujemy się jednak, że przedmiotem opowiadania było polowanie na lisa, który zarażał wścieklizną i zagrażał mieszkańcom. Z powodzeniem udało się złapać groźne zwierzę i wszystko zakończyło się szczęśliwie.

Niektóre tytuły analizowanych opowiadań są wyrażone neutralnymi znaczeniowo rzeczownikami, np.: *Opowiadanie*, *Muzeum*, *Wizyta*, *Dentysta*. Przykładowo: w opowiadaniu pt. *Muzeum* tytułowy obiekt staje się miejscem, w którym rozgrywają się wydarzenia mroźące krew w żyłach. Dla czytelnika

⁹ M. Wojtak: *Analiza gatunków prasowych*. Lublin 2008, s. 19.

¹⁰ *Słownik współczesnego języka polskiego...*, s. 71.

¹¹ *Ibidem*, s. 111.

są one po części nierealne, ponieważ nie mogłyby wydarzyć się w ziemskiej rzeczywistości. Uczeń w jednym słowie ujął to, o czym chciał opowiedzieć, ale bez tekstu właściwego nie sposób określić przedmiotu opowiadania, jego zasadniczej treści.

Wśród sformułowań tytułów bardzo mało jest oryginalnych i zaskakujących czytelnika. Nagłówkiem niespodzianką jest tytuł *Ale się boję!*. Zapowiada on opowiadanie, którego tematem będzie lęk przed kimś lub przed czymś. I rzeczywiście, tekst wypracowania traktuje o strachu przed fotelem dentystycznym i leczeniem zębów. Warto zauważyć, że jest to jedyny tytuł oddający ekspresję za pomocą środków składniowych (użycie zdania wykrzyknikowego).

Z przeanalizowanego materiału wynika, że tytuły opowiadań mają bardzo ścisły związek z tekstem właściwym. Prawie wszystkie przytoczone tytuły są adekwatne do treści całego opowiadania.

Warto odwołać się do ustaleń badaczy tekstu. Według Urszuli Żydek-Bednarczuk¹², każdy tekst ma swoje pozycje strategiczne, tzn. takie, na których koncentruje się uwaga odbiorcy, jednocześnie pozycje te są celowo konstruowane przez nadawców, gdyż ułatwiają poruszanie się w obrębie tekstu. Tytuł jest właśnie jedną z ważniejszych pozycji strategicznych, dla tekstu okazuje się niezwykle ważny, przyciąga uwagę odbiorcy i pozwala interpretować materiał pisarski. Tytuły są zapowiedzią tekstu właściwego, pełnią funkcję orientującą. Zajmują inicjalną pozycję w tekście, w związku z czym na nich przede wszystkim skupia się uwaga odbiorcy. Lokalizacja tytułu ma znaczenie strategiczne. Z jednej strony jest magnesem przyciągającym potencjalnych czytelników, z drugiej zaś — aktualizuje tekst¹³.

Należy zauważyć, że bardzo niewielu szóstoklasistów starało się wymyślić intrygujący, fascynujący i ciekawy tytuł, który zachęcałby odbiorcę do dalszej lektury opowiadania. Około 30% badanych uczniów skopiowało sformułowanie, które znalazło się w temacie zadania. Uczniowie redagowali także tytuły bardzo proste, wręcz banalne, które nie zachęcały do zapoznania się z właściwą treścią opowiadania.

Analiza zgromadzonego materiału językowego ujawniła różne uczniowskie trudności w formułowaniu tytułów. Uczniowie na lekcjach języka polskiego powinni uczyć się sztuki nadawania tytułów różnym formom wypowiedzi. Tytuł jest wizytówką tekstu, to on najpierw przyciąga uwagę czytelnika, zaprasza do lektury. Powinien zatem być zwięzły i oddziaływać na emocje odbiorcy, jednocześnie jednak musi jasno prezentować treść tekstu, do którego się odnosi. Ma przede wszystkim oddziaływać na czytelnika, zatrzymywać jego uwagę, bawić, intrygować, a w konsekwencji skłaniać do lektury całego tekstu. Dobry tytuł jest krótki — powinien najlepiej ograniczać się do 2—3 słów (ale nie więcej

¹² Por. U. Żydek-Bednarczuk: *Wstęp do lingwistyki tekstu*. Katowice 2005, s. 171.

¹³ Por. ibidem, s. 172.

niż 5), dźwięczny, ciekawy, odnosi się do zasadniczej treści, czyli streszcza ją, ale jednocześnie pasuje do charakteru wypowiedzi¹⁴.

Należy uświadamiać uczniom, że tytuł to nazwa własna tekstu. Warto ćwiczyć z uczniami nadawanie tytułów opowiadaniom. Wskazywać, że funkcję nagłówka może pełnić, co prawda, rzeczownik w mianowniku (np. *Przygoda*), ale bardziej nośny będzie rzeczownik w mianowniku z rozwinięciem: *Przygoda w górach* bądź rzeczownik z rozwinięciem poprzedzony określeniem: *Niesamowita przygoda w górach*¹⁵. Można także proponować uczniom tworzenie tytułów poetyckich, np. *Rozśpiewana fontanna i my*, oraz pokazywać, że oryginalnym nagłówkiem może być zdanie wykrzyknikowe w funkcji ekspresywnej: *To było szaleństwo!*.

Związki semantyczne między tytułem i tekstem właściwym są jednym z ważniejszych problemów tekstologicznych¹⁶. Warto więc zwracać uwagę na tę kwestię w przygotowaniu (merytorycznym i metodycznym) nauczycieli polonistów do działań tekstotwórczych na lekcjach.

¹⁴ O funkcji tytułów uczniowskich wypowiedzi pisze m.in. R. Pawłowska: *Struktura i funkcje nagłówków wypowiedzi uczniowskich*. W: *Kształcenie językowe w szkole*. T. 7. Red. M. Dudzik. Wrocław 1999.

¹⁵ Warto zaznaczyć, że w tytułach opowiadań, podobnie jak w nagłówkach tekstów naukowych, wysoką frekwencją odznaczają się słowa funkcyjne — przymyki oraz spójniki, a także rzeczowniki. Zob. K. Kowalik: *Uwagi o tytułach tekstów naukowych*. W: „*Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis. Studia Linguistica*” 4. Red. M. Karamańska, E. Młynarczyk, E. Stachurski. Kraków 2008, s. 358—371.

¹⁶ Z. Wawrzyniak: *Tytuł a tekst...*, s. 88.

Уршула Копець, Каролина Мазур

О НАЗВАНИЯХ РАССКАЗОВ ШКОЛЬНИКОВ

Резюме

В статье затрагивается тема названия, то есть заголовка, представляющего собой первую часть текста рассказа учащегося. В рамках исследований, имеющих диагностический характер, был произведен анализ 132 сочинений учеников шестых классов. Лишь половина исследуемых текстов содержала заголовок. Автор отмечает формальную структуру заголовков, а также их функцию. Автор показывает, что чаще всего в заголовках упоминался главный герой, место и время действия, а также главное происшествие. Лишь немногие заголовки интриговали и побуждали к чтению. Это означает, что учащиеся еще не осознают, что благодаря заголовку текста можно расширить круг читателей. В заключительной части статьи автор формулирует вывод, касающийся возможных улучшений навыков учащихся в создании заголовков для сочинений, а также осмыслению различных функций, которые заголовок может исполнять в тексте.

Urszula Kopeć, Karolina Mazur

ON TITLES OF PUPILS' SHORT STORIES

Summary

The article raises the issue of a title — a headline — the first part of a complete text of a student short story. In the course of a diagnostic research, 132 essays of sixth grade pupils were analysed. Only half of those texts included a headline. The formal structure of titles and their function are pointed out. It has been assessed that most often the titles accentuated the protagonist, the time and place of events, as well as the dominating incident of the story. Few titles intrigued and encouraged further reading, which means that the students are not yet aware they can attract a potential audience with a title.

In the final part of the article, the authors call for improving the students' ability to headline texts and instructing them in various functions a title can serve as a part of a text.